

TAŞPINAR (SORGUN YOZGAT) BİLMECELERİ

Bayram DURBİLMEZ

Folklor ürünleri bakımından oldukça zengin olan Taşpınar, Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı şirin bir köydür. İlçe merkezine 32 km. uzaklıkta, 67 hâne ve 420 nüfuslu bir köy olup yeri genelde düzlüktür. Halk, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır.

Taşpınar Köyü, folklorik mahsul-ler bakımından çok zengindir. Folklorün bir şubesi de bilmecelerdir. Özellikle gençler ve çocuklar arasında bilmeceler sorma ve cevaplandırma geleneği —eskisi kadar olmamakla birlikte— devam etmektedir. Eğer bilmece-
cenin cevabı doğru olarak verilmemişse, bilmece soran kişi bir câmiî veya şehir ister. Bu isteme işi bilmececinin kolaylığına veya zorluğuna göre değişir.

Bu çalışmamızda, Taşpınar köyünden derlenen bilmeceler yer almaktadır. Bu bilmeceleri, 1985-1990 yılları arasında, yaz tatillerinde kaynak şahıslardan, görüşme tekniği ile derledim. Çevre folklor ürünlerinin tesbiti maksadıyla kendi köyüm olan Taşpınar'da, lise yıllarımdan beri derlediğim bilmeceler, aşağıdaki tasnife göre alfabetik sırayla yazılmıştır:

1 — Tabiat ve tabiat hâdisleri ile ilgili bilmeceler,

2 — Hayvanlar ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler,

3 — Bitkiler ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler,

(Yağmur damlası)

4 — İnsan ve insan uzuvları ile ilgili bilmeceler,

5 — Eşyâ ile ilgili bilmeceler,

6 — Mânevî-dini unsurlarla ve diğer unsurlarla ilgili bilmeceler.

1 — Biz biz idik, biz idik.
Yüz bin dene gız idik,
Gece oldu düzlüldük,
Zabah oldu silindik.

(Yıldızlar)

2 — Dağdan gelir, daşdan gelir,
Bi kukremiş aslan gelir.

(Sel)

3 — Garannih damda
Cimcort cimcort.

4 — Goşar goşar yorulmaz,
Ondan hesap sorulmaz.

(Yel: rüzgâr)

5 — Mavi atlas,
İnne batmaz,
Mahas kesmez,
Terzi bicmez.

(Gökyüzü)

6 — Mini mini guşlar,
Camiyi daşlar.

(Tolu: dolu)

7 — Nar nalladı,
Nar duvarda palladı,
Narcı gızı gelmeden,
Nar duvarda galmadı.

(Güneş)

8 — Suyu düşer ıslanmaz,
Yere düşer paslanmaz.

(Güneş)

9 — Şekere benzer tadı yoh,
Göde uçar ganadı yoh.

(Gar: kar)

10 — Açılır sandıh,
dökülür fındıh.

(Koyun dışkısı)

11 — Bilmece bildirmece,
Dil üsdünden gaydırmaca.

(Dondurma)

12 — Bişirirsen aş olur,
Bişirmessen guş olur.

(Yımırta: yumurta)

- 13 — Dağda dal yaman gordüm,
(Davışan : tavşan)
Suda Sülüman gordüm,
(Baluh)
Yatar uyur daş gordüm,
(Yoğurt)
Duzsuz bişen aş gordüm,
(Yımırta)
- 14 — Garşıdan bahdım bi çoh,
Yanına geddım hec yoh,
(Guş : kuş)
- 15 — Guççücük fil daşı,
İçinde bâler aş,
Bişirirsen aş olur,
Bişirmessen guş olur.
(Yımırta)
- 16 — Helemez melemez,
Ocah başına gelemez.
(Yağ)
- 17 — Hey havayı havayı
Yukse yapar yuvayı
Demirciler yapamaz
Guyumcular dokemez.
(Örümcek ağı)
- 18 — Ufacık mermer daşı,
İçinde bekler aş,
Bişirirsen aş olur,
Bişirmessen guş olur.
(Yımırta)
- 19 — Üsdü çayır biçilir,
Altı puñar içilir.
(Goyun : koyun)
- 20 — Yer altında yağlı gayış,
(Yılan)
- 21 — Ağac üsdünde kitli sandıh.
(Ceviz)
- 22 — Ah umutlar umutlar,
Goz nurundan bulutlar,
Ayahlarından emer
Depesinden yımıtlar.
(Buğday)
- 23 — Alaca yılan,
Ağaca dolan,
Vallaha yalan,
Billaha yalan.
(Pahla : bakla)
- 24 — Allah yapar yapısını,
Demir açar gapısını.
(Garpız : karpuz)
- 25 — Başı yeşil emir daal,
Sırtı gara demir daal,
İçi biyaz pendir daal.
(Turp)
- 26 — Bazardan aldım bi dene,
Eve geldim bin dene.
(Nar)
- 27 — Bi guççücük fıçıh,
İçi dolu turşucuh.
(Limon)
- 28 — Bilmece bildirmece,
El üsdünde gaydırmaca.
(Sabun : sabun)
- 29 — Dalda bi garga,
Furdum endirdim arga,
(Yemiş : incir)
- 30 — Dışı gazan garası,
İçi pendir mayası.
(Kestane)
- 31 — Dışdon,
İçi un,
Ta içi odun.
(İğde)
- 32 — Dışı kitli,
İçi bitli.
(Yemiş : incir)
- 33 — Eşdim eşdim gum çıhdı,
Gumdan minare çıhdı,
Bildirki yetim oğlan
Gine meydana çıhdı.
(Çiğdem)
- 34 — Fili fili filcan,
İçi dolu mercan.
(Nar)
- 35 — Gat gat döşşek
Bunu bilmiyen eşşek.
(İlahne : lahana)
- 36 — Mantosu yeşil, fisdonu gırmızı.
Bil bahıyım bu kimin gızı?
(Garpız)
- 37 — Sarı sarı içinde,
Sarı zarfın içinde,
Oniki, onüç gardaş,
Birbirinin içinde.
(Portahal)
- 38 — Sıra sıra durmuşlar,
Hak yoluna girmişler,
Vahdı gelmiş ermişler,
Sararmışlar, solmuşlar.
(Buğday)

- 39 — Şu dağlar ulu dağlar,
Kurk üsdüne kurk bağlar,
Ne satan ağlar ne alan ağlar,
Başını kesen ağlar.
(Soğan)
- 40 — Uzun uzun uz gider,
Oğlu gızı düz gider.
(Selvâvah : servi kavak)
- 41 — Yer altında sarı yımırta.
(Gumpür patates)
- 42 — Yeşil inen başladım,
Sarı yınan işledim,
Gırmızı yınan bitirdim,
Dünya âleme yedirdim.
(Kiraz)
- 43 — Al duvar üsdünde biyaz guverçin.
(Diş)
- 44 — Biz biz idik biz idik.
Otuziki gız idik,
Ezildik, büzüldük,
İki duvara düzüldük.
(Diş)
- 45 — Garşıdan athı geşdi,
Nalı pallatdı geşdi,
Ellere selâm verdi,
Bizi ağlattı geşdi.
(Ölü)
- 46 — İki çatal sırah (Ayahlar)
Onun üsdü tuluh (Garın : karın)
Onun üsdü mışıl mışıl (Ağız)
Onun üsdü ışıl ışıl (Göz)
Onun üsdü çayır çimen
(Baş ve saç)
- 47 — Ahşam gusar, zabah yutar.
(Yüklük)
- 48 — Bağlarım yürür,
Açarım durur.
(Çarık)
- 49 — Benim bi gelinim var.
Gelenin gidenin elini öper.
(Kapı)
- 50 — Benim bi gızım var, gelen öper
giden öper.
(Bardah)
- 51 — Dağdan gelir dah gibi,
Golları bıdah gibi.
Eğilir bi su içer,
Bağırır oğlah gibi.
(Gağrı : kağrı)
- 52 — Daşdandır demirdendir,
Yediği hamırdandır,
Dünyaları doyrur,
Gendi doymaz nedendir?
(Değirmen)
- 53 — Fır fır uçar,
Ah pah saçar.
(Değirmen)
- 54 — Gara goyun meler gider,
Dağı daşı deler gider.
(Tren)
- 55 — Goşdum çıldım depiye,
Yural dahdım sıpiya.
(İnne : İğne)
- 56 — Guççücük mezer,
Dünyayı gezer.
(Ayahgabi : ayakkabı)
- 57 — Ocah başında guyu,
Guyunun içinde suyu,
Suyun içinde yılan,
Yılanın ağzında mercan.
(Lamba)
- 58 — O odanın içinde,
Oda onun içinde.
(Ayna)
- 59 — Sıra sıra develer,
Birbirini geveler.
(Kiremit)
- 60 — Tallası biyaz,
Tömu gara,
Elle ekilir,
Dille biçilir.
(Mektup)
- 61 — Bizim aşihların tapdığı tapı,
Yihılmaz mevlâ'nın yaptığı yapı,
Oniki bahcede gırhsekiz gapı,
İçinde yaşıyan iki gul nedir?
(Bayramlar)
- 62 — Sende de var,
Ben de var,
Garşıdaki,
Dağda da var.
(İsim)
- 63 — Tıngır elek, tıngır saç,
Elim hamır, gannım aç.
(Ramazan, oruç)
- 64 — Üsdünü çorap yapırdım,
Altını kebab yapırdım,
Kesdim senede bi gun,
Böyük bi sevap yapırdım.
(Gurban : kurban)

65 — Yer altında kitli sandıh,
(Mezer : mezar)

S Ö Z L Ü K

A.

Ah pah : ak pak

Ahşam : akşam

B.

Bahıym : bakayım

Bâler : beyler

Bardah : bardak

Bazar : pazar

Bıdah : budak

Bıldır : geçen yıl

Billaha : billahi

Bişir- : pişir-

Biyaz : beyaz

Böyük : büyük

Ç.

Çarlıh : çarık

Çıhdı : çıktı

D.

Daal : değil

Dahdım : taktım

Daşdan : taştan

Daşışan : tavşan

Dene : tane

Depe : tepe

Dokül- : dökül-

Döşsek : döşek

Düzüldük : dizildik

E.

Endir- : indir-

F.

Fılcan : fincan

fur- : vur-

G.

Gannım : karnım

Gara : kara

Garannıh : karanlık

Garpız : karpuz

Gavurga : kavurga

Gayış : kayış

Geddim : gittim

Gendi : kendi

Gız : kız

Gine : gene, yine

Göde : gökde

Gon : gön

Goş- : koş-

Guççücük : küçücük

Gul : gül

Gum : kum

Gun : gün

H.

Hamır : hamur

Hec : hiç

İ.

İnne : iğne

K.

Kitli : kilitli

Kukremiş : kükremiş

Kurk : kürk

M.

Mahas : makas

O.

Oğlah : oğlak

P.

Pahla : bakla, fasulye

Palladı : parladı

Pallatdı : parlattı

Pendir : peynir

Punar : pınar

S.

Sabın : sabun

Sandıh : sandık

Sırılıh : sırık

Sülüman : Süleyman

T.

Tömu : tohumu

Tapı : tapu

V.

Vahdı : vakti

Y.

Yemiş : incir

Yımtla- : yumurtla-

Yörür : yürür

Yural : yular

Z.

Zabah : sabah

1 Yöremiz ağızları ile ilgili geniş bilgi için bakınız : Bayram Durbilmez, Sorgun ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük) Erc. Ün. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi, Kayseri, Haziran 1991.